

Jelentés

Sütő-Nagy Jenő csíkszentmártoni közjegyző levéltáráról

A mintegy 3000 darabot kitevő levéltárat DR. JAKÓ ZSIGMONDDAL 1943. június 13. és 16. között néztük át. Az anyag meglehetősen össze volt keverve, úgyhogy tanulmányozása csakis az egyidejű rendezéssel volt megoldható. Nagy vonásokban ez is megtörtént. Ugyanekkor az összes középkori oklevelekről (18 eredeti és egy átirat), két címeres levél címeréről, valamint néhány, népiség- és művelődéstörténeti szempontból érdekes, újkori iratról összesen 64 felvételt készítettünk.

A levéltár két főcsoportra oszlik. Az első a családi iratokat, a második a Nagy Jenő gyűjtötte, vegyes provenienciájú kisebb részeket tartalmazza.

I. A CSALÁDI LEVÉLTÁR

Magában foglalja a székelykeresztúri és fiátfalvi Sütő-Nagy-család iratait és a csíkszögödi Mikó-levéltár egy tekintélyes töredékét.

1. A Sütő-Nagy-család iratai Keresztúrfalvára, Fiádfalvára és Székelykeresztúr városra vonatkoznak. A család tagjai gyakran viselték Keresztúr bíróságát, a várossal kapcsolatos anyag tehát ilyen módon került a Nagy-levéltárba. Magán a levéltáron belül megkülönböztethető a timafalvi Sárdi-, a Kis- és a Borbély-családdal kapcsolatos rész. A Sárdi-iratok a XVII. században kezdődnek, a többi a XVIII. és XIX. századból származik. Az említett családokon kívül találunk még adatokat más timafalvi (Firtos, Goró, Kováts, Szalai, Szalontai) és keresztúrfalvi (Benedekfi, Csifó, Horvát, Simó) nemes családokra. Az iratok egy másik csoportja Kászonszékre vonatkozik. Legbecsesebb e részben az 1698-i kászoni összeírás, valamint a Lázárok és Aporok pere a Czikó-családdal a kászonszéki birtokokért. A missilis-anyagban felbukkan Teleki Mihály levele. Nagyon érdekesek a 48-as szabadságharc idején kelt levelek is.

2. A családi levéltár másik, igen jelentős csoportját a csíkszögödi Mikó-levéltár megmaradt része alkotja. A család a hídvegi Mikó-nemzetségből származik, s amióta a család e levéltár adataiban a XVII. század közepén feltűnik, állandóan Alcsíkban szerepel. Első ismert tagjai Ferenc 1647-ben csíkszéki alkirálybíró, Péter pedig nyole évvel később Alcsíkban alkirálybíró. Péter ága folytatódott és halt ki Mikó Bálint csíkszékfőispánban (1919). A levéltár Nagy Jenőhöz felesége, máréfalvi Pap Mária révén került, kinek édesanyja csíkszentdomokosi Sándor Anna, Mikó Bálint első unokatestvére volt. A levéltár eredetileg mintegy 5000 darabot számlált és az első világháború előtt csíkszentdomokosi Sándor Árpád es. és kir. kamarás, nyugalmazott huszárezredes, valamint nővére Anna, máréfalvi Pap Domokosné tulajdonában volt Csíkszerezében. Az 1916-i román betöréskor a levéltár nagy része elpusztult, de Nagy Jenőnek sikerült belőle

kb. 1000 darabot megmentenie. A jelenleg Csíkszentmártonban őrzött levéltári anyag még töredékességében is rendkívül gazdag és értékes. A XVII—XIX. századból bőséges adatokat tartalmaz elsősorban Csíkra, Háromszékre, de ezek mellett Udvarhelyre és Marosszékre, Kükküllő, Fejér és Fogaras megyére is. Jó része jelzetelve van. Négy betűs fasciculus után következik harminc, folytatólagosan sorszámozott fasciculus. Az utolsó meglévő szám 1131. A jelzetelt és jelzeteletlen anyag a következő csoportokat foglalja magában:

A) Zágonra vonatkozó levelek. XVII—XVIII. sz. (Imreh-, Benkő-családok). — *Aa*) Gazdasági és művelődéstörténeti feljegyzések. XVII—XVIII. sz. (Balassa-osztály 1673. VI. 5.). — *B*) Gazdasági és művelődéstörténeti jegyzékek (a csíkszentléleki templom ruhái és felszerelése 1653), jobbágyügyek, vegyes tartalmú missilisek, Fülekre vonatkozó vallatás 1668 (XVII., XVIII. sz.). — *C*) Mikó János (XVII. sz.), Mikó Antal és Lázár (XVIII. sz.) levelei. Jobbágyügyek. — *Fasc. I.* 1—57. Zsögödre vonatkozó levelek. XVII—XIX. sz. (Mikó János, Péter Tamás és Lázár). — *Fasc. II.* 71—112. Zsögödi levelek. XVII—XVIII. sz. (Mikó János). — *Fasc. III.* 137—178. Zsögödi levelek. XVII—XVIII. sz. (Zsögöd község, Haranglábi, Gál, mátészalkai Gyarmati-családok). — *Fasc. IV.* 186. Mikó Péterné Ózdi Judit testimoniális Csíkszenttamásról 1687. I. 17. — *Fasc. V.* 230, 257. Dicsőszentmártoni levelek. 1685, 1815 (Mikó). — *Fasc. VI.* 260—292. Zágori levelek. XVII—XIX. sz. (Mikó, Boér, Kolumbán, Sebestyén, Csergő-családok). — *Fasc. VIII.* 297—311. Peselneki levelek. XIX. sz. eleje (Mikó Antal). — *Fasc. X.* 316—322. Voláli levelek. XVIII—XIX. sz. (Mikó Antal, csíkszentmártoni Szabó Balázsné). — *Fasc. XII.* 380—392. Szépvízi levelek (Mikó, Bors, csíkszentmihályi Sándor-családok). Az altorjai malomra vonatkozó levél 1610. és 1611. Átirat. — *Fasc. XIII.* 394—429. Csíkszentsimoni levelek. XVII—XIX. sz. (Mikó, Czirkék, kotormányi Benedek, Bors-családok). — *Fasc. XIV.* 450. Boros János végrendelete. Csíkszentsimon, 1671. VII. 18. — *Fasc. XV.* 477—489. Felcsíki birtoklevelek. XVII—XVIII. sz. (Taploca, Somlyó, Szentlélek, stb. Bodó, Haranglábi, Szeredai-családok). — *Fasc. XVII.* 492—537. Étfalvi levelek. XVII—XVIII. sz. (Csutak, étfalvi Imreh, étfalvi Csiszér, Bartók-családok). — *Fasc. XVIII.* 538—599. Étfalvi levelek. XVIII. sz. (fotosi Balogh, fotosi Kovács, Csiszér, Kövér, Kálnoki, Imreh-családok). — *Fasc. XIX.* 600—649. Gidófalvi levelek. XVII—XVIII. sz. (Szonda, Imreh-családok). Bodoki levelek (Imreh, Kálnoki-családok). XVIII. sz. Zaláni levelek. XVIII. sz. (Imreh, Jankó-családok). — *Fasc. XX.* 652—682. Zágoni levelek. XVII—XVIII. sz. (Albu, Bara, Elekes, Imreh, Vajna, Veres-családok). — *Fasc. XXI.* 689—730. Zágoni levelek. XVIII. sz. (Imreh József és Bede, Benkő, Turi-családok). — *Fasc. XXII.* 732—765. Zágoni levelek. XVIII. sz. (Imreh József, Konda Ferenc, Turi István és Benkő, Vajna-családok). — *Fasc. XXIII.* 777—801. Zágoni levelek. XVIII. sz. — *Fasc. XXV.* 814—878. Zágoni levelek. XVII—XVIII. sz. (Albu, Benkő, Imreh, Konda, Sáska-családok). — *Fasc. XXVI.* 879—890. A kükküllőmegyei 13 szász falu birtokosainak kérvényei 1788—1818. — *Fasc.*

XXVII. 911—950. Zsögödi levelek. XVII—XVIII. sz. (Mikó János). — *Fasc. XXVIII.* 963—1007. Kölcsönök, adóslevelek. XVII—XVIII. sz. (Mikó). — *Fasc. XXIX.* 1010—1072. Adóslevelek, szerződések. XVII—XIX. sz. — *Fasc. XXX.* 1074—1131. Compulsoriumok. XVII—XVIII. sz. (Czirjék Balázs, Gurzó Márton, Gálfi Jánosné Kerestely Eufrozina, csíkszentmártoni Szabó Balázsné Kisfaludi Krisztina, Mikó és csíkszentmihályi Sándor-családok).

A jelzet nélküli anyag csoportjai: Négy csomó missilis-levél. XVII—XIX. sz. Csíkszentmártoni Szabó-iratok. XVIII—XIX. sz.

Az idősebb és ifjabb Mikó Antal hivatali levelezése négy csomóban. XVIII—XIX. sz. (Id. Antal 1776-ban provincialis cancellista, 1782-ben gubernialis cancellista a guberniumi levéltárhoz beosztva, 1783-ban cancellista supremi comissariatus provincialis. Ő rendeztethette a családi levéltárat. Fia, ifj. Antal csíkszéki pénztáros, majd főkirálybíró.).

Fogarasi levelek. XVII—XIX. sz. (A nagyberivói Boér-család birtokai Fogaras városban és Rusor, Mondra, Alsóvenice, Galac, Pujon falvakban).

Zágori levelek. XVIII—XIX. sz.

Zágoni levelek. XVIII—XIX. sz. (Sok adat a Moldvából érkező oláh jobbágyokra.)

Csíkszenttamási levelek. XVIII—XIX. sz.

Székelyudvarhelyi Lakatos-iratok. XVIII—XIX. sz. (Perek, birtokügyek, Darvai, Kerekes, Mihály, Vajai-családok).

Alsójárai levelek. XVIII—XIX. sz.

Peselneki levelek. XVIII—XIX. sz. (1801-i összeírás Rápolti József részéről).

Zsögödi levelek XVII—XIX. sz.

Taploccai levelek. XVIII—XIX. sz. (Damokos, Lázár-családok).

Korondi levelek. XVIII—XIX. sz.

Mikó Jánossal kapcsolatos, 1700 körüli levelek.

Jobbágykezeslevelek. XVII—XVIII. sz.

A Bornemissza-családdal kapcsolatos XVII. századi vallatás.

Gálfi-levelek. XVII—XVIII. sz. (Marosszék).

Id. Mikó Antal személyi levelezése. XVIII. sz.

Czirjék-levelek. XVII. sz.

Damokos-levelek és genealógia. XVII. sz.

Vegyes levelek a XVII. századból.

Vegyes levelek a XVIII. és XIX. századból (5 csomó).

XVIII. és XIX. századi számadások, nyugták, stb.

Az anyag lehetőséghez képest teljes felsorolása után néhány nevezetesebb iratot még külön is ki kell emelnem. Ezek a következők: mindszenti Vitos Péterné végrendelete (1634), egy 1637. XI. 6-án kelt gyergyói irat, melyben az akkori szentmiklósi iskolamester János Deák alias Csoma szerepel, Lázár István és Harinai Ferenc egyezsége 1671-ből, mely Barátfalva alapításáról számol be (*Fasc. XV.* 470), Haranglábi Zsigmondné Mikó Anna arany-ezüst marháiról szóló vallatás (1691), *Regestrum Arendarum Comitatus Küküllő* (1696), Kornis

Zsigmondné Bálintitt Zsuzsa portékáinak leltára (1696), az étfalvi Csiszér-család genealógiája (1700, Fasc. XVII. 528), Cserei Mihály két levele (1722, 1731), Literati Szabó Balázs özvegyének, Kisfaludi Krisztinának Szabó József és Mikó Lázár részére 1737. XII. 19-én kelt compulsoriuma (Fasc. XXX. 1101), Mikó Tamás esíkszenttamási birtokának összeírása (1749), több vallatás Szabó Balázs deák esíkszentmártoni birtokairól az 1772. esztendő körüli időből.

Az említett családok egy részével a Mikók házasság révén kerültek rokonságba. Mikó Péter felesége Ózdi Judit, fiának Jánosnak felesége bodoki Czirjék Kata, egyik leánya Anna Apor Lázárhoz, majd Haranglábi Zsigmondhoz, másik leánya Judit esíkszentmihályi Sándor Mihályhoz, majd Bors Mihályhoz ment férjhez. János fia, Lázár Imreh Agnest vette feleségül, unokája Antal főkörmányszéki titkár pedig nagyberivői Boér Klárát. Czirjék révén került a levéltárba a Gálfi-családra vonatkozó rész, mivel az egyik Czirjék Gálfi leányt vett feleségül a XVII. században. A Mikó-levéltárban szétszórva még a következő családokra és falvakra találhatunk adatokat: szenttamási Abaffi, Ambrus, Antalfy, Berzenzei, homoródszentmártoni Biró, Bocskor, rákosi Bodó, esíkszentmártoni Both, delnei Csató, szentgyörgyi Csedő, Csegezi, Daczó, Decsei, Felvinci, delnei Gegő, Henter, Hozó, Imecs, delnei Ince, Komjátszegi, Lövétei, Markos, Miháltz, mikeszászi Mohai, Petróci, Szacsvay, Szodorai, Ugron és bágyoni Váró-családokra, valamint Bágyon, Csobotfalva, Csikbánfalva, Csíkpálfalva, Csíkszentgyörgy, Csíkszentkirály, Gálfalva, Hari, Keresed, Kisfalud, Kissolymos, a fejtérmegeyi Szentbenedek, Vaja és Várdotfalva községekre.

II. A LEVÉLTÁRI GYŰJTEMÉNY

A második főcsoportot a Nagy Jenő szerzette levéltári gyűjtemény teszi. Ez a következő részekre oszlik: 1. a Haller-család balázstelki levéltárának töredéke. 2. A Bydeskuti-családra vonatkozó iratok. 3. Rhédey-iratok. 4. Járdánházi Kovács János iratai. 5. Ebeczky Imre iratai. 6. A Toldi-család bolyai levéltárának elenchusa. 7. Céhiratok. 8. Címerlevelek. 9. 1848—49-es iratok. 10. Vegyes iratok a középkortól a XIX. századig.

1. A történeti kutatás különös figyelmére tarthatnak számot az Erdély történetében oly fontos szerepet játszott *hallerkői gróf Haller-család* szétszóródott balázstelki levéltárának Csíkszentmártonba került darabjai. A nagyértékű levéltár néhány csomónyi töredéke ideiglenes letétként jelenleg Küküllővárról a Magyarországi Unitárius Egyház kolozsvári levéltárában van. Remélhetőleg hamarosan eljön az idő, amikor bekerülhet az őt megillető helyre, az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárába. Az egymástól messze került és bizonyára még máshol is lappangó részek annyira kívánatos újraegyesítését vagy legalább is áttekinthetőségét kívánjuk előmozdítani azzal, hogy a Csíkszentmártonba került darabok segítségével igyekszünk rekonstruálni a levéltár vázát, megadva pontosan azt is, hogy milyen jelzetek jutottak Nagy Jenő

gyűjteményébe. E darabokat jelenlegi tulajdonosuk a román megszállás idején a kolozsvári Keszey-könyvkereskedésből vásárolta meg.

Az anyag egy része jelzetelt, más része jelzeteletlen. E töredékből is megállapítható, hogy a levéltárat a XVIII. század legvégén rendezték, de az elenchus nem igen készülhetett el, mivel az ahhoz megírt regesztaecédulák az illető oklevelek mellett maradtak. Az iratok közül sok felületén sárnyomok látszanak, tehát a levéltárat valami puszttítás érthette.

A jelzett anyagból a következő számok vannak meg:

Fasc. I. Lit. A. No. 17, 18. (Almás és Gyakos, XVI. sz.). *Fasc. II.* Lit. B. No. 24, 28. (Balázstelke, XVI. sz.). *Fasc. III.* Lit. B. No. 40-től néhány híjával 78-ig. (Balázstelke, XVI. sz.). *Fasc. IV.* Lit. B. No. 88, 94. (Bocskay István, Bethlen vára XVI—XVII. sz.). *Fasc. VI.* Lit. B. No. 131. (Barcsey levelek. XVII. sz.). *Fasc. VII.* Lit. B. No. 162, 167. (Bocsárd, XVII. sz.). *Fasc. XI.* Lit. F. No. 3. (Fejéregyháza, XVII. sz.). *Fasc. XII.* Lit. F. No. 24. (Fejéregyháza, XVI. sz.). *Fasc. XIII.* Lit. F. No. 46, 53. (Gyulafehérvári ház, XVI—XVII. sz.). *Fasc. XV.* Lit. G. No. 1, 21, 39. (Gerebenes, Görgény, Csicsógyörgyfalva, XVII. sz.). *Fasc. XVII.* Lit. H. No. 39. (Haller-család kinevezési oklevele). *Fasc. XIX.* Lit. H. No. 53, 64. (Haller végrendelet). *Fasc. XX.* Lit. H. No. 95, 100. (Haller országgyűlési meghívók). *Fasc. XXI.* Lit. H. No. 141. (Haller országgyűlési meghívók). *Fasc. XXII.* Lit. H. No. 167, 169. (Haller personalia). *Fasc. XXIII.* Lit. H. No. 211, 231, 405. (Haller personalia). *Fasc. XXIV.* Lit. H. No. 260, 273, 287, 296. (Haller personalia). *Fasc. XXV.* Lit. H. No. 303. (Hétur, Szásznádas, XVIII. sz.). *Fasc. XXVIII.* Lit. I. No. 7, 12. (Ikland, Ivánfalva). *Fasc. XXX.* Lit. I. No. 37, 43, 47. (Jövedics, XVI. sz.). *Fasc. XXXI.* Lit. K. No. 19. (Kiskereki, XVI. sz.). *Fasc. XXXII.* Lit. K. No. 56, 64, 85. (Kelemen-telke, Kodor, XVI—XVII. sz.). *Fasc. XXXIII.* Lit. L. No. 90, 99. (Libaton). *Fasc. XXXV.* Lit. M. No. 33, 35, 43, 45, 49. (Móric, Máté, XVII. sz.). *Fasc. XXXVIII.* Lit. M. No. 79, 85, 88. (Méhes, XVI. sz.). *Fasc. XXXIX.* Lit. M. No. 97, 107. (Moha, Mindszent). *Fasc. XLI.* Lit. O, No. 1. (Mezőörményes). *Fasc. XLII.* Lit. P. No. 21. (Pusztaszentmiklós). *Fasc. XLV.* Lit. S. No. 7. (Kerelöszentpál, XVII. sz.). *Fasc. XLVI.* Lit. S. No. 84, 91. (Marosszentkirály, XVII. sz.). *Fasc. XLVII.* Lit. S. No. 93, 101. (Sombor, Szentersébet). *Fasc. LI.* Lit. T. No. 15. (Tamássy—Zeleméri rokonság, XVI. sz.). *Fasc. LIII.* Lit. Z. No. 33, 51. (Zenthe-család, XV. sz.).

A felsorolásból világosan kitűnnek a rendezés szempontjai. Az egész jelzetelt levéltár valószínűleg 53 fasciculusból állhatott. Ezzel kapcsolatban kell megemlítenünk a Haller-család levéltárának azt a registrum-töredékét, melyet a kapjoni ágból eredt Haller István gróf az 1830-as években Kozma Imre belsőszolnoki főispánnak, az pedig 1851-ben unokaöccsének, Torma Károlynak ajándékozott. Torma a Történelmi Tár 1887-i évfolyamának 576—94. lapján részletesen ismerteti a registrum-töredék okleveleit. A lajstromban a következő fasciculások szerepelnek: IV—VII, XIV—XVI, XIX—XXVIII. Ezek egy része szintén töredékes. A Csíkszentmártonban őrzött levelek közül hetet talá-

lunk meg a registrumban (fasc. VI. 131, XX. 95, 100, XXII. 167, 169, XXIII. 211. és XXIV. 287.). Kétségtelen tehát, hogy a Torma Károly birtokába került elenchus hozzásegít a Haller törzslévél-tár rekonstruálásához. A benne foglalt rész egy osztozkodás alkalmával maradhatott Kapjonban, a másik rész Balázstelkére s onnan Küküllővárra kerülhetett. Ez utóbbi töredékét vásárolta meg Nagy Jenő.

A csíkszentmártoni iratokból jól látható a Nürnbergből beköltözött Haller Péter gyors térfoglalása. 1555-ben a Vizaknai-család balázstelki részét, három évvel később a Tóbiásy-család Byrkesen és Iwanfalua-n levő birtokát veszi zálogba. 1587-ben fiai, Mihály és Gábor már hatalmas birtokállományon osztoznak. Ezek: Fejéregyház, Longodár, Pókafalva, Kis- és Nagykerek, Héjasfalva, Sárpataka, Hortobágyfalva, Szentjánoshegye (Fejér vm.), Balázstelke, Csapó, Kocsárd, Kincsi, Sály, Dombó, Ádámos (Küküllő vm.). Ehhez járul még a szebeni és vizaknai ház, valamint a nürnbergi tőke. Fennmaradt Haller Péter nürnbergi javainak jegyzéke is 1569-ből.

Több középkori és XVI—XVII. századi levél külön is említést érdemel. A gyulafehérvári káptalan Báthory Kristóf parancsára 1580-ban kivonatát adja egy 1293-i oklevélnek, melyben Frátai Usz Péter a náznánfalvi Tamássy-család ősenek, Náznánnak és a marosszentkirályi székely servienseknek (Seruientibus Siculis de Sancto Rege) 50 márkáért eladja a kolozsmegyei Kis- és Nagyméhes falvakban fekvő birtokát (Fasc. XXXVIII. Lit. M. No. 85.), Zenthe László 1447-ben zálogba adja száz házhely jobbágyát (Fasc. LIII. Lit. Z. No. 33.). 1472-ben kelt Mátyás királynak Morgondai Mihály részére kiadott levele (1768-i átiratban), 1475-ben a pozsegai káptalannak egy levele (Fasc. LIII. Lit. Z. No. 51.) ugyancsak a Zenthe-család részre. 1523-ból olvashatunk a marosszentkirályi pálosok birtokáról, 1530-ból egy rövid német nyelvű levelet, 1570-ből pedig Bocskay István és testvéreinek marosszéki birtokairól szóló leveleket. Igen érdekes Kendi Ferenc és Antal megületéséről felvett vallatás (1580). Találunk adatokat Alia Farkasra is.

A XVII. század elején szerezte meg a Haller-család a Füzesyektől Szászmóricot. Ugyanekkor Báréban, Devecserben és Mányikban is van birtokuk. Haller Zsigmondné Kendi Krisztina pedig 1616-ban megkapja a bethleni és szeszármai uradalmakat. A Barkóczy és Barsay rokonság révén találunk adatokat Mezőörményes és Máté falvakra, valamint Lisboa Gerhardra. Megvan Haller Péternek Küküllőmegye főispánjává való kinevezése is 1648-ból.

2. Nem kevésbé becses az ippói Bydeskuti-család levéltárának töredéke. A család birtokai részben a Felvidéken (Abauj, Zemplén vm.), részben Szabolcs, Szatmár és különösen Kraszna megyében feküdtek. Szilágyszegben már a XV. század második felében földesurak. Kiterjedt szilágysági és Biharba is átnyúló birtokaikat 1598-ban kapták adományként Báthory Zsigmondtól, aki Ippi László halála után a magvaszakadt és a Bydeskutiakkal rokon család birtokait (Ipp, Szék, Néháza, Márka, Cserese, Felső- és Alsókaznaes (Kraszna vm.), Kérő, Széplak és Baromlak (Bihar vm.) nekik juttatja. E falvak leg-

nagyobb részére bő adatokat találunk a szóbanforgó levéltár Csíkszentmártonban őrzött anyagában. A középszolnoki Pele és Szarvad községekről is fennmaradt két középkori oklevél 1359-ből és 1391-ből (Fasc. I. Nr. 7. és 10.). Az első Pelei Erzsébet leánynegyedéről szól és Pele akkori felosztását tartalmazza. A másik Szarvad 1335-i határjárásával együtt Szarvadi Tamás fia, István pelei birtokát tárgyalja. A többi partiumi birtok adatai a XVI. századtól a XVIII. századig terjednek. A már felsoroltakon kívül szerepelnek még a következők: Bályok, Bucson, Csehi, Körös, Krasznahorváti, Mindszent, Monostorábrány, Perecseny, Szödemeter és a kolozsmegyei Korpád. Elég részletes felvilágosítást kapunk a Bydeskuti atyafiságról és egyéb birtokos családokról is. Az előbbiekhöz tartoznak az Ippi, Baksa, Szénás-családok. Rajtuk kívül olvashatunk a Balázsházy, ippi Balogh, Boldvai, Borsoló, Csomaközi, Káli Kun, Kátai, zoványi Kovács, Körösi, Nádasdi, ákosi Pap, Pelei, Sarmasági, Sombori, Szarvadi, Szentkirályi, Szunay, Tepesit, Topai-családokról. E levéltári töredék birtokügyi anyagában van néhány fontos adat a földközösségre is. Ugyancsak említésre méltó az 1790—1791-i országgyűlés vallási bizottsága javaslatának fogalmazványa 1791-ből s ugyanez évből a Partium elcsatolását magában foglaló irat.

A Bydeskuti-család levéltárát 1654-ben Nagyváradon Bethlen Mihály őrizte. Az ippi jószág levelei egy ládát töltötték meg. Ugyanekkor az ártándi és sárdi levelek Bydeskuty Istvánnál voltak. A család 1701-ben Gyulafehérvárt a bályoki Szénásokkal megosztotta leveleit. Miután a XVII. század végén Erdélybe menekültek, 1712-ben Kolozsvárt tartották levéltárukat.

Századunk elején Bydeskuti György a nála lévő családi levéltárból egyes darabokat eladogatott. Így került pl. V. Istvánnak egy 1270-ben kiadott oklevele 1903-ban egy szentegyház-utcai kereskedőhöz Kolozsvárt. Az oklevélnek azóta nyoma veszett. Nagy Jenő ugyancsak Kolozsvárt a Keszey-cégtől vásárolta a jelenleg is birtokában lévő Bydeskuti-leveleket. A család a román földreform következtében ment tönkre. E tény is hozzájárult levéltárának felbomlásához. A Csíkszentmártonban őrzött és a kutatás számára szinte elérhetetlen messzeségbe került töredék kiegészítő részei az Országos Levéltárban lévő Bydeskuti- és a nagyváradi múzeum levéltárába került Bölöni-levéltárakban található meg.

3. A csíkszentmártoni gyűjteménybe egy kisebb csomó Rhédey-leveél is került, az 1718 és 1838 közti időből. Két osztály és egy cserelevél vonatkozik a küllőmegyei Szászalmasra (Bánffy Zsigmond és László erdőosztálya 1718, Bánffy Zsigmond és Rhédey Mihályné Bánffy Terézia cserelevele 1779-ből, végül Bánffy József fiainak osztálya 1797-ből). Ki kell emelni Barsay András és Rhédey Pálné Kemény Krisztina egyezségét Kemény Erzsébet Fejér, Kolozs, Torda és Kraszna megyében fekvő részjóságairól (1755), Rhédey Jánosnak Bécsben 1767. V. 10-én kelt végrendeletét, valamint a Rhédeyek kolozsvári telekvásárlását és szénafüveit tárgyaló iratokat (1798, 1808). A csoportban található egy Rhédey genealógia is.

4. Járdánházi Kovács János levélanyaga a XVIII. század második felét öleli fel. A család Gömör, Heves, Nógrád és Szolnok megyékben élt. A nemességet 1592-ben Rudolftól kapták. Kovács János (1739—1807) Diósgyőrből került a nagyváradi kamarai uradalomba inspektornak (1769—1775), majd 1775-ben biharmegyei táblabíró lett. Berencén, Homokon, Sáron, Szárazberken (Szatmár vm.) és Pánton (Bihar vm.) szerzett birtokot. 1807-ben halt meg Nagyváradon.

5. Kovács János irataival együtt vannak ináncsi Ebeczky Imre (1788—1853) helytartótanácsi számvevő hivatalos iratai is. Az Ebeczky-család Nógrád vármegyéből származik. Kapcsolata a járdánházi Kovácsokkal sipeki Balás révén áll fenn. Kovács János egyik leánya, Anna, sipeki Balás-leány (Apollónia). Ebeczky iratai között találunk országos számadásokat, a reform-országgyűlésekkel kapcsolatos anyagot, valamint nógrádi és soproni iratokat. Sok a magyarországi családokra vonatkozó szétszórt feljegyzés is. Felsőbükki Nagy Páltól maradt fenn egy 1740-ben keltezett levél. A vallási vitákra és Erdély uniójára is lelhetünk adatokat. Mindezek az iratok bizonyára Ebeczky hivatalos ténykedése folytán kerültek hozzá.

6. Igen figyelemre méltó a nagyszalontai és feketebátori Toldi-család bolyai levéltárának elenchusa. A család levéltára, egyes töredékeket nem tekintve, elpusztult; érthető tehát, ha a bolyai levelek elenchusát nagyrabecsüljük. A Toldiak biharmegyei eredetű és a török elől Erdélybe beszármazott tekintélyes birtokosok. Bolyát Felsőfejér megyében Toldi György kapta Bethlen Gábortól 1629-ben. Az elenchusban foglalt iratok idősebb Toldi László fejérmegyei alispán (1731) ügyeivel és birtokaival foglalkoznak (Bolya, Rovás, Sajkó (Felsőfejér vm.), Felgyógy, Tövis (Alsófejér vm.), Ingodály, Sálfalva, Szászpéterfalva (Küküllő vm.), Sándorfalva (Máramaros vm.), Malomfalva (Marosszék) és Méhes (Kolozs vm.). Toldi László felesége Kendeffi Erzsébet volt. Így iratai között e családra is találunk adatokat, valamint a Bolyai, Sztojka, Thoroczkay és Tolnai-családra is. Sok jobbágykezeslevél volt a levéltárban, melyet 1764-ben ifj. Toldi László birtokában találunk Tövisen. Öt évvel azelőtt Zeyk Ádám és Költő László az egy ládát megtöltő levéltárat regesztázták és Toldi Évának adták át. A magyarországi birtokainak egy részét 1774-ben Veress Lászlónál hagyták.

Az elenchus a bolyai levéltár beosztásáról és terjedelméről is tájékoztat. Jelzési módja: Fasc. primus sub Lit. A és sorszám. Huszonöt egy (A—V) és kilenc kétbetűs (AA—II) fasciculus volt. Az elenchust szerencsésen egészíti ki egy Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárában őrzött magyarfenesi br. Jósika-levéltárban lévő lajstrom, mely ugyancsak a Toldi-család leveleit foglalja magában.

7. Igen becsesek a csíkszentmártoni gyűjtemény céhiratai. Legtöbb a kolozsvári tímár céhvel kapcsolatos. Erről 1498 és 1725 közötti időből nyerünk felvilágosítást. Legrégibb Fürst Georg békeséglevele 1498-ból. Tizenegy évvel később Szentgyörgyi Péter erdélyi vajda privilégiuma. Érdekes II. Lajos német nyelvű kiváltságlevele a brassói, besztercei, szebeni és kolozsvári tímár és varga céhek számára,

melyben elrendeli, hogy az említett városokban a két céh külön legyen egymástól (1520). 1539-ből ismét olvashatjuk a kolozsvári timár céhnek a bőrök adásvételét illető privilégiumát. Megvan a céh németnyelvű szabályzata is eredeti kiegészítésekkel 1659-ig. A céhmesterek névsora 1632-ig tart. Az említetten kívül több arra vonatkozó levél és okirat-másolat van, hogy a timárok és vargák nem alkotnak egy céhet. 1572-ből fennmaradt a kolozsvári vargák vásárprivilégiuma. Ebből kitűnik, hogy a kolozsvári vásárra a monostori vargákat nem engedik be. Megtaláljuk ugyane céh 1661-ben írt magyarnyelvű szabályzatát, melyet 1717-ig egészítettek ki. 1731-ben a főkormányshéj jelentést kér a céhek életének állapotáról; erre a város céhei terjedelmes javaslatot nyújtanak be. Találunk adatokat a mészáros, szabó és szűcs céhekre is. A kolozsvári céhekre vonatkozó levelek az 1876-i tűzvészből megmenekült városi levéltári anyagból valók; ennek egyes darabjait a román uralom elején kiemelték. Ezeket a rendőrség egyik tisztviselője az Erdélyi Múzeum Levéltárának is vételre ajánlotta. A Levéltár azonban felismerte a levelek provenienciáját és óvatosságból nem vásárolta meg az értékes iratokat, melyek között ott szerepelt a timár céhnek egy Bástától kapott igen szép kiváltságlevele is. A várostól elidegenített anyag így jutott Keszey könyvkereskedésébe, ahol egy részét Nagy Jenő vette meg.

A kolozsvári céheken kívül más városok iparos életére is változatos levéltári anyag áll rendelkezésre. A Báthory Gábor által megerősített szászvárosi szabók és borbélyok magyarnyelvű artikulusai 1612-ből valók. Rá tíz évvel kelt a bánffyhungyadi szabók szabályzata, mely XVIII. századi átiratban olvasható. A sorozatot kiegészíti a gyulafehérvári mészárosokról (1639) és a brassói timárokról (1650) szóló levél.

8. E csoportba tartoznak a címeres nemeslevelek (5 drb.) és a lófősítések (4 drb.). Legrégibb a János Zsigmond által 1568. V. 6.-án Tordán Zenttmihalffalwy Péter újvári provisor részére kiadott nemeslevél. A címer sajnos ki van vágva. Csak töredékben maradt meg étfalvi Csiszér Mihály sepsiszéki esküdt ülnök nemeslevele Báthory Gábortól (Kolozsvár, 1609 IV. 29.). Nincs megfestve Bodoki Mihály illyefalvi lelkész címere az Apafi által 1664 I. 19.-én Fogarason kiadott nemeslevélen. Ezekkel szemben Vrissovich alias Berdóczy Miklós és felesége Belnay Katalin részére 1662. IX. 18.-án I. Lipóttól Pozsonyban, valamint Kaczkoy alias Tompsa Sándor részére 1712 VIII. 15.-én III. Károlytól Bécsben kiadott nemesleveleken a címerfestés jó állapotban fennmaradt.

A lófősítések a következők: Bethlen Gábor 1620. IX. 13.-án Nagyszombatban lófősíti Marosszeredai Balázs deákot, 1622. III. 17.-én Kassán Siklódi Márton, Dánielt és Agostont. II. Rákóczi György 1650. IV. 20.-án Gyulafehérvárt adja ki levelét Köpeci Bócz Tamás, Apafi Mihály pedig 1668. IX. 1.-én Ebesfalván Alesíkesekefalvi István János és fogadott fia, Sánta Márton részére.

9. Az 1848—49-es szabadságharc erdélyi eseményeire (1848. X.—1849. VI.), valamint a világosi fegyverletétel utáni bécsi elnyomatás első éveire (1849—1853) érdekesek Csernátóni Sámuel feljegyzései. Csernátóni leírja a dévai megadást és a felső-

olaszországi katonaéletet. Ez iratok között találjuk Vörösmarty Szózatának olasz fordítását is.

Több egykorú röplap és nyomtatvány mellett meg kell említeni a dési nemzetőrség iratait és Haller Ferenc gr. 1888. XI. 21.-én kelt leírását a segesvári csatáról. Bár nem tartoznak szorosan e csoporthoz, itt említjük meg Napoleon 1809-i kiáltványát a magyarokhoz, valamint Kőlcsey Parainesis-ének egy 1841-ből származó másolatát.

10. Az utolsó részbe sorolódtak azok a magános vagy csupán néhány darabból álló írásos emlékek, melyek még kisebb önálló egészet sem alkotnak. Legértékesebb a nyolc középkori oklevél. Időben első az egri káptalan levele 1337-ből Oláh János boldvakői várnagy részére. Ez egyszersmind a csíkszentmártoni gyűjtemény legrégebb eredeti oklevele. Ezt követi egy 1346-ban és egy 1363-ban kiállított oklevél. Az előbbi Was Miklósnak Kidei Antal és Gergely felesége elleni ügyével, az utóbbi indali Bogár Ilonának Was Tamás és fiai, László és János által adott hozományával foglalkozik. Külön érdekessége e két okiratnak, hogy nemcsak tartalmában, hanem jelzetében is a cegei Wass-család levéltárához kapcsolódik. Mindkettő hátlapján Huszti András kezeírásával ugyanaz a jelzet (Miscellanea Num 14. és 30) olvasható, mint az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárában letétbe helyezett Wass-levéltár megfelelő jelzetelt darabjain. A két irat hovátartozandóságát a Wass-levéltár Huszti által feldolgozott részének regestruma is igazolja. A XV. századból két oklevél tartozik e csoporthoz. Az egyiket Mátyás király adta ki s Magyar Balázs küüllőmegyei birtokaira vonatkozók (1478). A második Szabó Ambrus kolozsvári bíró oklevele a plébános malma körül elterülő kert eladásáról szól (1486). A XVI. század elejéről valók a következők: a kolozsmonostori konvent levele Eördögh György fiai számára Récekeresztúrról (1526), Barlabássy Lénárd ózdi birtokának elzálogosításáról való levél (1528), Haranglábi Miklós Szőkefalvára vonatkozó levele (1532). E század második feléből maradt fenn János Zsigmond egy korábbi adománylevelének átírása, mely szerint Bebek Györgyné a sövényfalvi nemesi udvarházat nevelt leányának, Gadnay Katalinnak adja (1570). Öt évvel később kelt Liszt Simon lovag testimoniuma Grössner Benedek számára.

A XVIII. és XIX. századból találunk egy-egy községre vonatkozó kisebb iratcsomókat. Turati Antallal kapcsolatosak a nyárádszeredai levelek, közöttük egy 1683-i vallatás. A seprődi és galambodi csomókban a borbereki Bakai, a nagyváradai Buza, a révkomáromi Komáromi, a korondi csomóban pedig az Imre és Gothárd-családokról olvashatunk. Az 1700-as évekből származik néhány szolnokdobokai és kolozsmegyei faluról (Bonenyíres, Klitz, Gyalu) szóló irat. A XIX. században keletkezett a pest-budai színészek szabályzata. Említésre méltó egy Serédy Gáspárhoz 1697-ben a kassai ház iránt intézett levél, váradi Gyulai János levele Cserei Mihályhoz (1726), ez utóbbi sajátkezü feljegyzésével és Grassalkovich Antal levele leányához 1763-ból.

Attekintve Nagy Jenő csíkszentmártoni családi és szerzett levéltárának csoportjait, nyugodtan állíthatjuk, hogy bennük Erdély egyik legjelentősebb magántulajdonban lévő gyűjteményét ismertük meg.

Az anyag nemcsak mennyiségre, hanem minőségre nézve is méltó a legnagyobb figyelemre. Elsősorban kell kiemelni a székelyföldi iratokat, hiszen köztudomású, hogy Erdélynek éppen e vidékére aránylag mennyire szűkszavú levéltári forrásokkal rendelkezünk. A csíkszögödi Mikó-levéltár megmaradt részét Háromszék és Csíkszék kutatói nem hagyhatják figyelmen kívül. Ugyancsak kivételes értéket ad a gyűjteménynek a 18 darab eredeti középkori oklevél, közöttük négy céhirat, valamint a Haller-levéltár megmentett töredéke és az elpusztult Toldi-levéltár elenchusa is.

Az értékes anyag méltatásakor nem feledkezhetünk meg arról a lelkes, fáradságot és áldozatot nem kímélő, minden iránt érdeklődő egyéniségről sem, akinek kitűnő érzéke és egész életén át tartó munkája az erdélyi és székely történelem e becses kincseit összegyűjtötte és megmentette. Nagy Jenő nemcsak a családi levéltárat őrizte meg, hanem minden alkalmat megragadott, hogy magánosoknál vagy a kereskedelemben lévő régi iratokat is megszerezzen s ezáltal a jövő számára biztosítson. A nagyértékű Mikó-levéltár töredékének megmentése épúgy az ő érdeme, mint a többi csoportok és darabok összegyűjtése és megőrzése. Munkássága értékét csak növeli az a tény, hogy olyan nehéz időben zajlott le, amikor a magyarság arra hivatott műveltségi szervei tehetetlenül és kifosztva voltak kénytelenek múltunk emlékeinek pusztulását szemlélni. A gyűjtemény különböző provenienciájú állagai beszédes bizonyítékai annak, hogy az egyéni lelkesedés áldozatkészséggel párosulva mekkora szolgálatokat tehet a tudományos és nemzeti értékek megmentésével. E körülmények ismeretében bontakozik ki igazán az a nevezetes tevékenység, melynek eredményeképpen a szerényebb méretű Sütő-Nagy levéltárat sokszorosán felülmuló levéltári gyűjtemény kialakult. Ha ehhez hozzávesszük, hogy az erdélyi múltnak nemcsak írásos, hanem egyéb emlékei sem kerültek ki Nagy Jenő figyelmét, és így a levéltár mellett külön tanulmányra érdemes könyv-, kép-, fegyver-, szőnyeg-, érem- és régészeti anyag gyűlt össze a csíkszentmártoni kúriában, akkor tudjuk csak teljes mértékben becsülni e tudományos és művészi értékek tulajdonosának érdemeit. Nagy Jenő gyűjtőtevékenysége az egyéni és családi kereteken túlnó és valóban nemzeti jelentőségű. Az általa szerzett anyag olyan nemzeti kincs, melynek megtartása föltétlenül kívánatos, sőt szükséges.

ENTZ GÉZA

JAKÓ ZSIGMOND